

A SZOMBATOSOK IRODALMI MARADVÁNYAI ÉS VAL- LÁSOS NÉZETEIK.

(Harmadik közlemény.)

Et nunc venio ad fortissimum argumentum.

A szombatos író, mint már volt alkalmunk látni, oly fontos theologiai tételek felett, a milyenek Isten lénye, Isten egysége, Krisztus személyisége, messiássága és tanítása, a törvény és az evangelium hitelessége, praedestinatio stb. mond bírálatot, s pedig legtöbbször figyelemreméltó alapossggal. A most következő 3 $\frac{1}{2}$ oldalon folytatásul az Aristotelesről irt bírálatnak, áttér a vallásos felekezetek, u. m. pápisták, lutheránusok és unitáriusok bírálatára. Némileg ismerjük már idevonatkozó nézeteit is, de különösen azok a historiai adatok, a melyeket az unitáriusok dogmája fejlődéséről elmond, megbecsülhetetlen értékűek, s a Dávid Ferencz halála utáni unitarismus történelmét oly oldalról és úgy világítják meg, a mint tudomásom szerint eddigelé egyetlen ismert egykoru író sem. Főcíme:

Caput secundum. A papok háromféle sectájáról. A secták közül — mondja írónk bevezetésül — egy a másik ellen szól, mintha az egyiknek tudománya igazb volna a másiknál, pedig ha mértékre vesszük, egyik ugyanabban a labirintusban van, mint a másik. Ennek oka az, hogy mindenik magát bölcsnek állítja, hogy tisztesség kívánók, kevélyek. Bírálatában ugyanazt az eljárást követi, mint eddig; t. i. előadja először mindenik secta téves nézetét és azután írja meg rendre a bírálatot.

Első a pápai tudomány, — szól — mely jó végre kezdetett volt az apostolok tudománya szerint, de annakutánna confundáltatott. Ez minden szentírást magának akar tulajdonítani, az ő tudománya és ecclesiája értelmére akar vonni, s a szerint akar magyarázni, mintha nem az ekklesiának kellene a szentírás szerint érteni, hanem a bibliát kellene a római ekklezsia értelme szerint magyarázni.

Az ő beszédéből meg lehet ismerni ötét. „Ha azt mondja, hogy tudománya Isten parancsolatja szerint van, kérd meg tőle, hol parancsolta Isten, hogy a római pápa, Isten vicarius, legyen a szent

gyülekezet feje? A pápa erre nem tud feleletet adni, „holott ő is romlandó ember.“ Ellenben Mózes hű volt Isten házában a mint maga Krisztus is bizonyosságot teszen róla. Ne hidj tehát a pápa tudományának, mert emberektől vétetett az.

A Luther tudománya, noha ellene szól a pápáénak, mikor kikel a bálványok, a sok hamis ünnepek s a processiók ellen, azonban ez is az Isten parancsolatja ellen való találmány és okoskodás, és valódi pápaság, melyet Niceában végeztek el az Isten ellen. „Mert hol lehet nagyobb pápaság, mint mikor az Istent háromságnak mondják.“

Ezután szól az unitáriusokról, kiket Hunyadi Demeter¹⁾ püspökről gunyosan Demetriádusoknak nevez. E részt szóról-szóra idézem.

„Harmadszor a Demetriádusokról, kik ezekis egy cseppel sem különböznek azoktól, sőt még ugyan azt merem mondani, hogy meghaladták bűncselekedettel imezeket. Mert amazok szegények, tudatlan és máshoz képest együgyűségből, ezek pedig tudva s nyilván való árultatásból mivelik.“

A bírálat nem függ össze az alábbi részszel, minek oka mint fennebb jeleztem az, hogy a pápások és lutheranusok elleni bírálat megelőzi. A tárgyalás szószerint im ez:

„Demeter püspök viszontag mit cselekedett egyebet, hanem ugyanaz formán ő is az nyavalyában van: mert ő is noha erősíti, hogy csak egy az Isten mindazonáltal azt mondja hogy nincs is parancsolatunk róla hogy a Krisztust imádjuk, de mindazáltal meg lehet. ²⁾ Látod-e hogy ez hátra hagyja az Isten parancsolatját és az ő akaratját tolja elő. Ki nem látja bolondságokat.

Továbbá azt is mondják ugyanezen Demetriádusok: tudjuk hogy ugy van a szent írásban hogy mindeneknek az Isten parancsolatja szerint kell lenni; tudjuk azt is hogy szentek példájok szerint kell mindent cselekedni. De lássátok ha engedtek a mi végezetünknek (avagy nem), ha pedig nem engedtek megtiltunk hogy ne prédikáljatok. ³⁾

Ihol hol lehet ennél nagyobb megátalkodás, ime megtiltották azokat a kik mindenképpen csak Isten parancsolatját és a szentek-

¹⁾ Hunyadi Demeter az unitáriusok második püspöke volt. 1579-ben a Dávid Ferencz halála után választott meg.

²⁾ Az új confessio közölve van Ker. Magy. XX. k. 338. l.

³⁾ Itt az író arra vonatkozik, hogy az unitárius papok kényszerítve voltak a püspök confessioja szerint prédikálni. A következőkben bővebben meg lesz magyarázva.

nek példájokat mutatják, és a fenséges tudományt csak abba helyeztetik. Demeter pedig az ő papjaival végezett végezést akarja előtolni, és az igaz jámbor tanítóknak a nyakokra erőszakkal vetni. Megértheted annak okáért mindezekből, hogy minden emberi találmány ördögöktől van: és valakik abban esnek, azoktól szokott támadni a szent tudománynak üldözése és kergetése. Mert felfuvalkodottak, kevélyek maga nadosok⁴⁾ és ártatlan vérnek szomjuhozói, mert az különbség ördögtől származott.“

És ezek a három secták — folytatólag megjegyzi — nem különböznek egymástól, mert mindenik emberi találmánytól függ, mely miatt elkárhoznak a kik azoknak követői és Aristotelessel elvesznek.

Miért hagyták el a Dávid Ferencz vallását az unitárius papok? Erre adnak feleletet a következők.

„Hogy pedig azt hogy a Demeter püspök alatt való papok tudva árultatásból és félelemből mivelik hogy az emberi találmányoknak és végzeteknek engednek Isten parancsolatja ellen, im ez az oka: mert mikor ez Hunyadi Demeter pap elárulá a jámbor és istenfélő Dávid Ferenczet Báthori Kristóf erdélyi vajdának Blandrata doctor kedveért és barátságáért, akkor azt az papok, kik most Hunyadi Demeter mellett hodloftak, nagyobb része, avagy inkább mind, mert elholtak a Demeter társai, kikkel elárulta vala Dávid Ferenczet, készek valának még életüket is letenni Dávid Ferenczért. De annak utánna az Hunyadi Demeter addig forgódék hogy fejedelem erejével és mesterséggel ijegetven, behizelkedvén nekik, mind mellé hodoltatá őket, és így nehány esztendő eltelvén, gyűlést hirdetvén, és papoknak erőszakkal kezdi nyakokra vetni az ő rendelkezéseit és találmányit, tudniillik, mi ezt a Krisztust imádhathjuk, testi-lelki jókat kérhetünk tőle mostis, és neki könyöröghetünk, és az coenával és az keresztséggel úgy kell élni mint ő rendelkezte.⁵⁾ Kiket mikor megértvén a jámbor istenfélő tanítók, kik ezek is a Dávid Ferencz fogságában részesek valának, ugyanazokkal kik most Demeterhez hódoltak, és mind azoknak a Demeter találmányainak ezekkel együtt a szent irás szerint ellene prédikallottak volna. De minthogy Demeter püspöktől való féltéken, elárulták az igazságot, kit annak előtte kipredikallottak vala megcsufolták, és az Istennek nevét szidalommal és gyalázattal illették.

⁴⁾ Öndicsekedők.

⁵⁾ Hunyadi Demeter irt egy *Disciplina ecclesiasticat*.

Ez néhány személyek pedig: Bogáti Miklos, Erdődi András, Beolcziháti Péter, Boldisár pap, Panchotai Tamás, Aitai István pap, Ambrus pap, és ezek kívül egy néhány atyafiak ellenek szólván, ez nagy árultatásban nekik semmit nem engedvén, ellenek állának kiért rájuk megdühödvén, prédikálásoktól ugyanazon előbbi egy hiten levő atyafiak őket megtilták. Hiszem árultatás ez.“

Midőn ezekben bevégzi az író a három secta ismertetését, bizonyos szónoki hévvel kérdezi újabb meg újabb kérdésekben: Láthat-e mint járnak azok, a kik emberi találmányokat követnek? Ismét folytatja: „Igy csalá meg Hunyadi Demeter fenyegetésével és hízkelő tudományával a papokat és így vivé őket a veszedelemre.“ A mily nagy tévedések ezek, éppen olyan igazság az, a mit a próféták és Mózes tanítottak régen.

A szombatos író kifakadása a liberalismus olyan szép apologiája, melynek párját alig találhatnók a reformatio heves vitatkozásokkal elárasztott irodalmában. Az unitarismust a maga rendes irányából a személyes érdek s nagyrészből az irigység kizökkentette, a fejedelmi erőszak és az előljárók csábítása a négy-ötszázra menő unitárius papot annyira megtántorította, hogy alig tiz-tizenöt maradt hű hite'véhez. A szombatos író nem egyedül volt azok között, kik megbotránkoztak ezen a lépésen, mert Magyarországról Kárádi Pál, Ovári Benedik s mások a legegésebb kifakadásokkal fejezték ki azt a kolozsváriakhoz írt leveleikben. A szombatos író levelét a szelid mérséklet és nyugodt ítélet kétszeresen hecsessé teszik. De historiai becse is igen nagy a tény előadásán kívül azért is, hogy a hivek neveit feljegyezte, mert így a már ismert Pictoris Máté, Udvarhelyi János és Erdődi András neve mellé sorozhatjuk még a Bogáti, Beolcziháti, Boldisár, Panchotai, Ajtai és Ambrus neveket is. Midőn az unitáriusok válságos dogmai harcát is lerajzolja, a bizalom és meggyőződés hangján így buzdítja saját hiveit:

„Mi annakokáért kövessük a szenteket és szoktassuk magunkat szent életre, buzgó, szivbeli könyörgésekre, alamizsnálkodásokra, józan és mértékletes életre, igazán való böjtölésekre és így várjuk eljönni az Istennek fiát és beszállani az ő tőle megígért szent birodalomba, kit megígért az Uristen minden szent hívőknek a szent angyalokkal egyetemben. Mi kérjük ő szent felségét, hogy segítse meg minket is minden ő szent akaratjával követésére, és annak megtartására, hogy mi vehessünk részt a szentekkel a Krisztusnak ígért birodalomban és szent dicsőségben. És a mennyei szent angyalokkal

és minden szentekkel egyetemben mondhassuk nagy bizodalommal a mi Istenünknek e dicsőséges angyali énekléseket szent, szent, szent a menynek, földnek, tengernek és minden benne levő állatoknak teremő ura és Istene. Amen.“

Codexünk változatos tartalmát gazdagítja egy *Predicatio* vagy *Contio* az Árkosi János kézírásában. Irálya némileg megegyezik azokkal a magyarázatokkal, a melyek egy-egy énekre irattak. Alakilag *predicatio*szerű. Megvan az alapigéje s van bizonyos beosztása és záradékja.

Árkosi, hogy az előtte állókkal némileg összefüggésbe hozza, a megelőzők után írta a *predicatio*t tartalmazó előtti lapra „Immár következik a Jeremiás proféta irásából és a szent irásokból is több helyekről ki szedegetett üdvösséges *praedicatio*“. Az író elnevezése: *Contio*, melyet a másoló Árkosi így vezet be: A Jeremiás prophetának 17 részéből kezd, vagyis 19—22 verseket idézven, megmagyarázza, hogy ez igékben Jeremiás proféta profétai követsége és hivatala van megírva. Jeremiás követsége az volt, „azt hatta mag nekik, azt adta elejükbe, azt parancsolta: hogy az ünnepet megüljék megszenteljék isteni félelemmel, és megőrizték lelküket minden kézi és külső munkától stb a mint ezt a szent atyáknak és a prophetáknak megrendelte volt a törvény.“ Tíz sorra terjedő bevezetés után szónokias fogással így kezd a tárgy részletes kifejtéséhez: Mind ezekből először lássuk meg mi legyen a szombat; és hány kiváltképpen való okért parancsolta vala az egyedül uralkodó Szent Isten a szombatot megőrizni és megszentelni az ő szent népeinek; hányféle szombatot találunk az Istennek ígében; s miképpen cselekedtenek az Istennek szent népei s miképpen viselték magokat a szombatnak megszentelésében s a kik meg nem szentelték minémü büntetéssel büntetnek meg? Feleletül hivatkozik Jeremiás alapul felvett szavaira s megmagyarázza 1-ször is mi a proféta hivatása, t. i. „hogy a népet megintse, megszólítsa sőt ugyan megis fenytse, hogy az ünnepet megszenteljék.“ 2-ször: hogy senki a Juda és Jeruzsálem lakói közül magának mentséget ne vehessen, ne kereshessen. És főképpen hogy a fő népek azt ne itélnék hogy csak a községre, csak a szegény népre nézne az Urnak indító beszéde, az Urnak innepének megtartása szerint.“ A királyt és fejedelmet éppen ugy illeti a parancs, mint a népet. Ugyanezt több máshelyről vett példával bizonyítja. Második fő tárgy az Egyiptomból való megszabadulás megünneplése. 3-ik hogy egy napon összegyűlvén a nép a törvényből az igaz Isten ismeretire és törvény tiszteletire figyelmeztet-

senek. 4-ik hogy a szombat megünneplése bizonyos jel legyen az Isten között és az ő népe között. 5-ik hogy irgalmasságra indíttatnának az emberek s nyugalmat engednének szolgálknak. 6-szor hogy emlékeznének meg hogy hat esztendeig szántsák a földet de a hetediken pihenni hagyják, ismét a 7-szer 7 után valón vagyis az 50-iken. Hogy ezenképpen a 7 ezredik esztendő lenne az örvendezés esztendeje midőn örvendezzenek a Messiással együtt.

Midőn ezekben megfelelt arra a kérdésre, hogy mi a szombat, azt teszi fel, hogy hány szombat van? Két szombat van, u. m. külső, a mikor nem kell munkálkodni és belső, mely a léleknek nyugalmaiban áll, mikor t. i. a választott ujonnan született fiak megszünnnek a vétektől. Záradéku elbeszéli 2 Mal. 16. része alapján a hitetlen Niconorral történetet az Isten ítéletinek megmutatására, s aztán az alapigék ama szavaival zárja be beszédét: ha pedig nem hallgattok meg engemet hogy megszenteljétek a szombatot, és miképpen megparancsoltam hogy Jerusalemnak kapuin terhet ki és be ne vigyetek a szombat napon: tüzet gyujtok én meg Jerusalemnak kapuiban mely megemészti Jerusalemnak házait és nem lészen ki megoltsa.“ A sok szónokiassággal s tömören megírt beszéd után van téve: *finis 22 die martii Anno Dni 1628.*

Megelőző közleményeimben mellőztem azokat a zsoltárokat és énekeket, a melyek magyarázat nélkül vannak felvéve a codexbe. Röviden szólok azokról is.

Sorban első helyen áll: Sion népéről szóló (4-ik lev.) teljes czime: Azonra Sion Nepiről. Nota keserves szüvel magyar. Ez ének meg van mind a „Szombatosok énekes könyvében“ mind a Bogáthi Fazakas Miklós⁶⁾ énekgyűjteményében, azonban sem egyikből, sem a másiktól nincsen véve. Az elsőben a felírás: Más ugyanazonra. Nota: Mostan uristen hozzád stb. Az utóbbiban: Azonra nota: keserves szivvel magyar stb, későbbi kéztől margoj jegyzésben: Mostan Uristen hozzád kiáltunk. Codexünkbe tehát valamely más gyűjteményből iratott át. A szöveg mindháromban nagyon csekély eltéréssel ugyanaz. Kilencz két soros versre terjed. Tárnya: *Messias eljövetele nék öröme.* Az eljövétel a *Pesah* (Pesach, paska) ünnepeén fog mégtörténni, s azért kell e napot megünnepleni.

Pesank minekünk ezzel kezdetik, telik végződik.

Messiásodat örömmel várva, benned lelkünk bizik.

⁶⁾ „A szombatosok énekes könyve“, valamint „A Bogáthi F. M. Zsoltárai“ a kolozsvári unitárius főiskolai könyvtár tulajdonai.

A codexben közetlenül következik: Szombati tanítás-utánra való ékes ének cse. Ez is meg van az említett két codexben (19. és 304. l.) A „szombatos“-ban czime: Szombaton estvéli tanítás előttre. Nota: Csak te benned Uram Isten. Bogáthinál: Szombatra: estvéli tanítás előtt. Nota: Csak te benned Uram Isten vagyok. Ez ének, mindamellett is, hogy szombatra szól s a szombat megünnepelését hangoztatja, a Krisztus eljövételét tartja fődolognak, a mint kitetszik e sorokból:

Igy várhatjuk nagy örömmel, Ur ama nagy napját,
Ur Jezusnak dicsőséges, méltóságos napját.

E két ének folytatása a XIX. zsoltár. Kezdeté: Istent lenni valaki tagadja stb. Megvan a Bogáthi Zsoltárai közt. Tartalma kivehető az első versszakból:

Istent lenni valaki tagadja, mint sok bolond tagadja,
Tekintsen az égre ennyi szép csillagra, a napot holdat lássa,
Hogy Isten vagyok, és hatalmas böles az Isten, bizonytal hiszi s vallja.

— — — — —
Nincs oly nemzet, a ki ennek szavát nem érti, nem hallja. . .

De mégis, folytatja a 12-ikben:

Gyakran az ég változik háborgó, tökéletes a törvény,
Valamit az mondott különben nem leszen, örökké igaz leszen.

— — — — —
Isten könyve, beszéde, törvénye drágább minden szépségnél.

A zsoltár huszonegy versből áll. Fő tartalmát az idézett sorokból ki lehet venni.

A codex 22-ik levelén van: Apostoli igaz hitről való ének; nótája: Krisztus feltámadá igazságunkra stb. Ugyanez megvan „a szombatos énekes könyvben“ (77. lev.) Terjed huszonkét versre. A kezdő sorokat méltóknak tartjuk a közlésre:

Halld meg vak világ ezt: nyisd rá elmédet,
Értsed nagy tévelygésedet, mely allja szivedet.
Zsidó név nagy rutság nálad s utálad,
Zsidó hitit untig szidalmazod.

Az Ur Jezus Krisztus jusson eszedbe,
Ki zsidó volt nemzetében mind vallás rendiben
Ő a zsidó törvényt prédikálotta
Mozesre és profétákra embert igazita.

Evangalista is ezt róla írja

Hogy nem jött törvény rontásra, letapodására

Jött inkább törvénynek erősségére

Pontjának is épségére, jól töltetésére.

Tovább elmondja, hogy az apostolok is zsidók voltak, zsidó hitet tartottak, hasonlóan ezt vették fel némely pogányok is.

Codexünkben csupán ez a négy ének van önállóan közölve. Szerencsére a másoló az utolsó után megadja a szükséges tájékoztatást e szavakban: *finis posui Johannis Árkosy Anno Domini 1626*. A két utolsó szám ki van szakadva, azonban a Codex utolsó részében ugyane kéz írásában levő szakasz után 1626 van s ez, azt hiszem, az innen hiányzó két számnak megfelel.

A tartalomról arra a következtetésre jövök, hogy ezeket az énekeket, a melyek a vallás legfőbb tárgyairól szólnak, milyenek az Isten létele, messiás eljövetele, a törvény tisztelete — Árkosi saját használatára válogatta össze. A négy ének, az Eössi András imája, az üdvösség meghatározása, szentírásból való rövid tanuságok és Eössi ételelőtti imája után s ugyanazokkal egyféle papírra van írva. Az egész hat levelet foglal el. Nevezetes az, hogy az apostoli igazhitről szóló ének levele elébe be van foglalva a „Szentírás panaszolkodása“ című hosszú vitairat. Az egész codexet valószínűleg Árkosi állította össze, a mint ez sejthető abból, hogy a főrészben utolsó helyen álló s fennebb ismertetett Contiót is ő írta sajátkezűleg az üresen talált helyre.

És ezzel be is számoltam Codexünk változatos tartalma főbb és jellemzőbb tényezőivel. Teljesség kedvéért megemlítem, hogy a Contio utolsó lapja üresen maradt helyén a többinél jóval későbbi kézírásban újból előfordul az ó és új törvény viszonyáról szóló öt pont, a melyet már láttunk (80 l.). Legvégül toldalékképpen hozzá van fűzve a codexhez hét levél, melyeknek tartalmát a cím jelzi: Az Isten törvényéből kiíratott parancsolatok melyeket minden nemzetből való embereknek meg kell tartaniok a kik idvezülni akarnak.“ Kezdődik Moz. II. könyve XII. részével. A III-ik könyv XXII. részével megszakad.

A codex tábláján s benne is az üres helyeken van itt-ott egy-egy jegyzés. Különösen két helyen költségjegyzetek, melyeket „a törvényből kiírt parancsolatok“ másolója jegyzett fel. Pl. álljon itt egy pár: borra adtam Jánosnak d. (denár) 10.; ugyanakkor Joulinak d. 4.; azután adtam ugyan borra Jánosnak d. 10. Az egész egy pár tétel

kivételével, a János borkontója. János hihetőleg a könyv tulajdonosa szolgája volt. Midőn ezekkel a codex tartalma legutolsó részéhez is eljutottam, könnyebb áttekintés végett közlöm a benne előforduló iratok czimtarát:

1. Az üdvösség és a szent élet meghatározása kérdésekben és feleletekben 1-ső lev.
2. Eössi András imája 1617-ből. 2 l.
3. A szentírásból kiszedegetett tanúságok az Isten, Jézus és a szentlélek ismeretéről 8 tételben. 3. 4. l.
4. Eössi András ételölötti hálaadása. 3 l.
5. Sion népiről. Romlott világnak megépülését stb. kezdetű ének. 4 l. Megvan a „Szombatosok énekes könyve“ czimű gyűjteményben és Bogáthi Fazakas Miklós énekei között.
6. Szombati tanítás utánra való. Jer dicséjriük a hatalmas kegyelmes Ur Istent stb. kezdetű ének. 4 l. Megvan a szombatos énekes k. és Bogáthinál.
7. XIX. Zsoltár. Istent lenni valaki tagadja. 5 l. Bogáthinál.
8. A szentírás panaszolkodása. 6—17. l.
9. Az üdvösség utára tanító ének. 7) 17b—19a l.
10. A tiltott ételekre vonatkozó magyarázatok. 20—21a l.
12. Az apostoli igaz hitről való ének. Kezdeté: Hallj meg vak világ stb. Szombatosok énekesk. 77. és átdolgozva 105. lap. 22 l. a.
13. 145. és 150. zsoltárok. Magyarázattal 23—26a.
14. 29. és 79. zsoltárok. Magyarázattal 27a—37.

7) Dr. Kohn Sámuel. ki a „Magyar-zsidó Szemle“ ez évi folyóiratában a szombatosokat ismerteti s az unitáriusokról is elismerésreméltó történelmi hűséggel és rokonszenvvel nyilatkozik a 310. lapon a Ker. Magvető f. évi 8-ik lapján az Üdvösség utára tanító ének után ragasztott „Eössi András beteg ágyán monda“ kezdetű négy sor verset az én megjegyzésemmel ellenkezőleg az „Üdvösség utára“ stb. énekre vonatkoztatja, sőt azt bizonyosnak is tartja, mivel Eössi hosszasan volt beteg, mialatt tehát megírhatta, s mivel oly metrumban s rímben van írva, mint az ének. A dr. Kohn állítása mellett legfőbb bizonyíték az a külső körülmény, hogy e négy sor az ének után van írva.

Én ezzel s a felhozott többi argumentumokkal még nem látom kellően bebizonyítva, hogy az Ének csakugyan az Eössi szerzeménye lett volna. A mire én hivatkoztam s a mit bizonyosnak tartok, az, hogy ez a négy sor az általam ismertett szombatos codexben a mellett tanuskodik, hogy a Ker. Magv. 8. és 11. lap. közölt két kis ima az Eössi imája volt. Azt is meg kell említenem, hogy az 1617. évszám csakis az első ima után levő jegyzésben fordul elő. Az ének után csak a négy sor vers áll évszám nélkül, egészen más és későbbi kéziratban, tehát „feltétlenül hitelesnek“ nem mondható.

15. Birálata Luther és követői Krisztusról való nézetének. 32—33a.

16. 113. Zsolt. magyarázattal az Isten egységéről s az ellenkező nézetekről. 33b—43. l.

17. Mózes isteni és Aristoteles világi bölcsességéről, 44—45. l.

16. A pápásokról, lutherusokról és demetriadosokról. 46—47b.

17. Bizonyítékok a mellett, hogy a szombatosok nem Krisztus-tagadók. 47b.—49a.

18. Prédikáció a szombatról. 49b—50.

19. Öt tétel az ó és új törvényről. 51a.

20. Az Isten törvényéből kiirt parancsolatok. 52—57.

21. Költség-jegyzék s más apró jegyzések és jelmondatok.

Ha már most egy rövid pillantást vetünk az unitáriusokra vonatkozó s így minket legközelebből érdeklő részre, azt kell megjegyeznünk, hogy író a Dávid Ferencz-féle unitarismussal határozottan rokonszenvezett, s elítéli azokat, kik Dávidot megtagadták. Érdekes az is, hogy első helyen Hunyadi Demeter püspököt tartja azért felelősnek, minthogy ő formulázta újra a hitvallásukat s ő gyakorolt legnagyobb erőszakot rájuk püspöki hatalmával. Azt sem zárja ki azonban, hogy ez a megbasonlás Blandratától eredt. Hogy a Dávid Ferencz nézetéhez hiveket mennyire pártolta, azzal is bebizonyítja, hogy neveiket megörökítette. Mindamellet is azonban engemet arról győznek meg a szombatos író emez írásai, hogy ő az unitáriusokkal nem volt semmi összeköttetésben sem mikor írt, sem azelőtt. Hogy saját szerű nézeteit, melyek felől eléggé tisztában volt, hogy és honnan sajátította el azt még sejtjenünk sem engedi. Előttünk tény csak az, hogy ismerte kora vallási irányait, azokat alapjokban bár helyeseknek tartja, végeredményüket elítéli, mert a mi szerinte a legfőbb, Mózeset és a prófétákat félremagyarázták és a Jézus Krisztust nem igazán ismerték meg. A mi végül azt az önként felötlő kérdést illeti, hogy milyen viszonyban volt író a Dávid Ferencz tanaival,^{*)} s azok mily hatással lehettek eszméi megérlelésére, abba most nem bocsátkozom. Remélem, hogy a kezemben levő, s még eddig ismeretlen kézirati adatok alapján alkalom adtán ehhez is hozzászólhatok.

^{*)} Dr. Kohn fennidézett tanulmányában a Bogáthi Fazakas Miklós Zsoltárait, valamint énekeit is, mint szombatos énekeket tárgyalja. éppen ellenkezőleg, mint tárgyalta Jankovics Elek a Ker. Magv. XV. köt., ki Bogáthit és iratait unitáriusoknak mondja.

Még mindig előttem lebeg egy kérdés, vajjon ez a Codex jogosan volt-e a szombatos irodalom termékei közé sorozva. Az író sok helyen szól magáról, hitfeleiről első személyben, de nevet sehol sem említ. Azonban az írás tartalma, a kifejtett vallásos elvek, valamint az a tény, hogy az alapul felvett zsoltárok és énekek Pechi Simón s a szombatosok által el voltak fogadva, kétségtelenné teszik, hogy a „szombatosok régi könyve“ a szombatos irodalom igen nevezetes ritkasága. Tudomásom szerint a mostanig ismert szombatos Codexek közül egy sincsen, a mely e rövid életű kis secta vallásos elveit oly részletesen és oly pontosan kifejtette volna, mint ez tevő. A mit a szombatosok vallásos eszméiről eddigelé tudni lehetett, azt főleg a Lugossy József ismertetése után a M. T. Akadémia tulajdonában levő Jancsó Codexből s a Kriza János ismertetése után a kolozsv. unitár. főisk. tulajdonában levő „Szombatosok énekes könyvéből“ merítették. Mindkettő, mint költői mű, bár ugyanazon eszméket mondja is el, sokszor bővebb magyarázatra vár. A szombatosok régi könyve, mint prózai mű, ezt a hézagot sok tekintetben kipótolja. Elanynyira, hogy e Codexet, mind tartalmát, mind kritikai értékét tekintve, a szombatos irodalom virágzó kora egyik jeles theologiai művének kell tekintenünk.

BOROS GYÖRGY.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

CI.

UNITÁRIUS HALOTTAK ÉS TEMETÉSEK.

(1626—1646.)

A kolozsvári unitárius Collegium iskola-főnökei — seniorai — az anyakönyveket vagy matriculákat „*fascic. rerum scholasticarum*“ czim alatt 1626. január 1-től kezdték vezetni. Ez anyakönyvekbe egyebek mellett mindazok halálát és temetését bejegyezték, a kik a Collegiumnak és ifjuságnak jóltevői voltak, vagy a kiket más tekintetből megemlítésre érdemesnek tartottak. E nevezetesebb halottakat és temetéseket ez anyakönyvekből leírva, az alábbiakban közlöm. Az eredeti latin nyelven van írva. Sajnos, hogy nem mindenik isk. főnök volt eléggé pontos és szorgalmas a följegyzésben, a háborus évek alatt több versen nem is volt isk. főnök, még a bekötés előtt egyes levelek elvesztek s így kétségkívül még számos temetés hiányzik.

A közlést érdemesnek tartottam azért, mert adatokat szolgáltat arra, hogy mely nevezetesebb férfiak és nők voltak a 17. száz évben hitelveink követői, kolozsvári Collegiumunk jóltevői, tanárai és az ekkla papjai; mily módon történt a temetés, kik voltak a hiresebb szónokok stb., melyeknek ugy a biographus, mint a genealogus hasznát veheti.

Meg kell jegyeznem, hogy a „*Coetus*“ latin szó az egész diákságot jelenti, de külön „*Coetus*“-t alkotnak a magyar és külön a szász unitárius diákok, mely utóbbiak is az időben még meglehetősszámmal lehettek. Végre az első személyben beszélők alatt az illető isk. főnök, a „kisebb iskola“, „külvárosi iskola“ alatt a Kolozsvár egyik külvárosában, Szt.-Péteren, akkor virágzó algyimnasium értendő, s az egyes nevek után a római számok a matriculát, az arab számok a lapokat jelzik. Több helytt magam egészítettem ki a hiányt, a mit zárjel közé tettem.

Fascic. I-ből.

1626. jun. 10. Kamuti Farkas halála hire érkezik.

„ „ 25. Kamuti Farkast Szt.-Lászlón eltemetik. (I. 54. l.)